

О. О. Новик,

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

УДК 82-31.09

ІРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО РОМАНУ

У статті досліджено семантику та функції іронії на основі аналізу гендерної проблематики роману «Історія світу в 10 ½ частинах» Дж. Барнза, театрального монологу «Новеченто» А. Барікко, роману «Корабель дурнів» Г. Нормінтона. Визначено особливості іронічної інтерпретації типів персонажів та гендерних стереотипів зазначених творів.

Ключові слова: іронія, гендерна проблематика, патріархальність, постмодерністська література.

IRONICAL ASPECT OF GENDER PROBLEMATICS IN POST-MODERNIST NOVEL

Semantics and functions of irony on the basis of analysis of gender problematics in novel «A History of The World in ½ Chapters» by J. Barnes, theatrical monologue «Novecento» by A. Baricco, novel «The Ship of Fools» by G. Norminton were studied in the article. The complex of gender problematics (social roles of man and woman in the modern world, role of father/mother in the child's life, the problem of racial inequality, devaluation of love and friendship etc) was determined.

Specifics of ironical interpretation of personages and gender stereotypes in mentioned writings (antithesis of masculine and feminine is a key for analysis of novel «A History of The World in ½ Chapters» by J. Barnes, different versions of destructions in masculine world were realized in the writings of A. Baricco and G. Norminton) were traced.

Gender approach was determined as a method of ironical destruction of «a truth» about the world and society: authors speak ironically about patriarchal society; they confirm the absurd of humankind.

Key words: irony, gender problematics, patriarchal world, literature of post-modernism.

ИРОНИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ГЕНДЕРНОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ ПОСТМОДЕРНИСТСКОГО РОМАНА

В статье исследована семантика и функции иронии на основе анализа гендерной проблематики романа «История мира в 10 ½ главах» Дж. Барнса, театрального монолога «Новеченто» А. Барикко, романа «Корабль дураков» Г. Норминтона. Обозначены особенности иронической интерпретации типов персонажей и гендерных стереотипов названных произведений.

Ключевые слова: ирония, гендерная проблематика, патриархальность, постмодернистская литература.

Використання категорії іронії та її філософське й літературознавче осмислення розпочалося ще в давнину, але активне висвітлення в працях науковців ця тема знаходить у XIX столітті, в епоху романтизму, і в наступні періоди розвивається в працях М. Бахтіна [4], Ж. Бодрійяра [5], Л. Болдіної [6], В. Буса [16], Т. Гундорової [8], Р. Рорті [11], Р. Семківа [12] та ін. Філософ Ж. Бодрійяр у праці «Фатальні стратегії» наголошує, що в межах іронії потрібно сприймати усі речі [5, с. 90]. У постмодерністському мистецтві іронія визнається іманентною, виконує світоглядну роль, що підживлює інтерес науковців до неї. Однак незважаючи на успішні дослідження категорії «іронія» сучасною гуманітаристикою, проблема іронічних структур у творах постмодерністів потребує подальшого дослідження, що й зумовлює **актуальність** цієї статті.

У широкому полі постмодерністської прози нашу увагу привабили твори, іронічний дискурс яких виразно виражається в процесі їхнього зіставлення та аналізу гендерної проблематики. Це роман Дж. Барнза «Історія світу в 10 ½ частинах», театрального монологу А. Барікко «Новеченто», роман Г. Нормінтона «Корабель дурнів». **Метою нашої статті** є дослідження семантики та функцій іронічного забарвлення гендерної проблематики зазначених творів.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичною основою нашої розвідки стали праці Ж. Бодрійяра, Р. Рорті, Т. Гундорової, Р. Семківа та ін., у яких визначено сутність поняття іронії та визначено її роль в постмодерністській культурі. Окрім

того, залучені дослідження І. Кулікової та М. Тетеріної [9; 13], присвячені гендерному аспекту в романах Дж. Барнза. М. Тетеріна досліджує роман «Англія, Англія» в контексті «оригіналів та підробок». Вона трактує жінку як образ природи, чоловіка – суспільства; жінка є істинною, чоловік – підробкою [13]. Проте проблему іронічного забарвлення гендерних мотивів дослідниця не порушує.

Викладення основного матеріалу. Під поняттям «іронія» ми розуміємо складне, двореферентне висловлювання, у якому реалізуються суперечливі сенси, один з яких може бути істинним відносно певної комунікативної ситуації, але віра в цю істину залежить від суб'єкта, котрий її сприймає. Під «іронічною структурою» – різнорівневі елементи структури текстів, що змінилися під впливом іронії.

Джуліан Патрік Барнз подає в романі «Історія світу...» своє розуміння створення патріархального суспільства, де роль жінки нівелюється, однак також є важливою. Гендерний підтекст твору будується на протиставленні двох ключових новел – «Безбілетник» та «Вціліла» (*The Survivor*). Засновник і «хранитель» роду людського – Ной – наприкінці життєвого шляху стає п'яницею, показується шашелем у образі ненависника природи, жорстокого патріарха, який насправді не заслуговує на спасіння, він є символом «загниваючого» суспільства, цивілізації, культурної інерції. Антиподом Ноя стає Кет – героїня четвертої новели, втілення інтуїції та природності. Життя Кет пов'язане з Чорнобильською катастрофою та з образом оленя, який у міфології багатьох народів світу вважається вразливою твариною з тонкими відчуттями. У Кет є «свій» Ной – її бойфренд Грег, який заперечує здатність дівчини «осмислювати світ розумом», списує все на передменструальний синдром і говорить, щоб вона не лізла в політику, бо нічого не розуміє в ній. Тут реалізується споконвічний мотив обмеження чоловіками свободи дій жінки. У суперечках з юнаком Кет починає розуміти своє призначення й знаходить вихід з критичної ситуації в поверненні до природи: «People said you couldn't turn the clock back, but you could. The future was in the past. We're going to give ourselves back to nature now» («Люди казали, що час повернути назад не можна, але ти можеш. Майбутнє ж було в минулому. Ми мусимо повернутися до природи») (Тут і далі переклад наш. – *О.Н.*). Кет ще раніше висловлює думку про те, що «maybe women are more in touch with the world» – жінка ближча до природи і до світу, на що чоловік відповідає лише докорами і звинуваченнями в некомпетентності.

Проблема героїні в тому, що вона бере на себе всю провину за тисячолітні чоловічі вчинки і втікає з тією провиною подалі від світу. На «ковчег» Кет бере пару котів, двох «чистих» тварин. Співзвучність імені протагоніста твору та тварин-супутників натякає на «природну чистоту» дівчини і її можливе спасіння. Однак реальність твору зовсім інакша: потрапляючи на острів, Кет розгубилася спочатку у воді, а згодом «заблукала» у власній свідомості – вона починає марити і говорити сама з собою про свої сни. Джуліан Барнз залишає відкритим для читачів фінал новели. Видається незрозумілим: Кет дійсно божевільє і потрапляє до лікарів, чи вона таки лишається на острові з котами, у котрих народжується нове покоління і вони рятуються від цивілізації таким чином? Що буде з нею далі? Невідомо. Але відомо те, що автор іронізує над намаганням людини, особливо жінки, змінити щось у цьому абсурдному, хаотичному та незрозумілому світі ще на початку новели: «That's what's wrong with the world, she thought. We've given up having lookouts. We don't think about saving other people, we just sail on by relying on our machines. Everyone's below deck, having a beer with Greg» («Вона думала, що не так із цим світом. Ми відмовилися від тих, хто дивиться вперед. Ми не думаємо про порятунок інших, а просто пливемо вперед, надіючись на наші машини. А всі внизу, п'ють пиво разом з Грегом»). Останнє речення цитати підкреслює іронізування автора над героїнею: поки вона «в хмарах», роздумує над проблемами людства, її хлопцє «внизу» розважається і «топить» свій власний ковчег-життя в пиві. У новелі і загалом у романі постмодерністський скепсис виразно іронічний, що позначається на сюжетній трансформації тексту, а особливо – на портретних деталях.

Говорячи про Денні Будмена Т.Д. Лемона Новеченто, мусимо зазначити, що в театральному монолозі усі герої – чоловіки. Світ корабля – світ безперечно чоловічий. Алессандро Барікко навмисне використовує чоловічі образи, аби показати усю абсурдність патріархально побудованого світу: «Al comando del capitano Smith, noto claustrofobo e uomo di grande saggezza, lavora uno staff praticamente unico di professionisti assolutamente fuori dall'ordinario: ... Bill Joung, marconista, grande giocatore di scacchi, mancino, balbuziente... il medico di bordo, dott. Klausermanspitzwegensdorfentag...» («Під орудою капітана Сміта, відомого клавстрофоба й чоловіка вельми розумного унікальна команда абсолютно непересічних професіоналів: стерновий Пол Сезинський, колишній польський священик, екстрасенс і біотерапевт, на жаль, правда, сліпий... радист Білл Янг, видатний шахіст, шульга і заїка... бортовий лікар, доктор Клавсерманшпіцвегендорфентаг») (тут і далі переклад Р. Скакуна. – *О.Н.*). Іронічність цієї ситуації в її абсурдності, адже корабель як модель патріархально влаштованого суспільства приречений. Новеченто зображений як тип «митця для мистецтва», він не сприймає світ споживання і конкуренції, тому обирає визначеність загибелі на кораблі.

Постмодерністський роман «іронізує» над проблемою расової нерівності. Щоправда, Барнз та Барікко роблять це по-різному. У «Новеченто» зображено, як Джеллі Ролл Мортон – афроамериканський джазмен – змагається з білошкірим Новеченто. Епізод музичного поєдинку надзвичайно драматичний і водночас глибоко іронічний. Проте італійський письменник іронізує не так над расовою упередженістю, як над ставленням героїв до ремесла. Для Новеченто музика є способом життя, повітрям, для Мортонна – наживою, можливістю приміряти ту чи іншу маску. Абсурдною постає ситуація намагання встановлення «своїх» правил на «не своєму» кораблі відомим джазменом, що також є однією з причин його поразки. Новеченто не порушує правил, і в останній репліці до Мортонна дуже їдко іронізує: «Fumala tu. Io non son buono» («Кури її ти. Я в цьому не мастак»).

Англієць Джуліан Барнз, звертаючи увагу читача на расову приналежність героїв другої частини роману «The Visitors» («Гості»), ставить собі за мету не принизити певні раси, а зіронізувати над історичним бажанням певних індивідів бути вищими за інших, показує безпорадність людини будь-якого стану в ситуації, що загрожує життю (захоплення корабля терористами). Барнз виводить на перший план героя, що, попри можливість «легких виборів» у буденному житті, до питання «вибору» за надзвичайної ситуації ставиться розсудливо, хоч і досить розгублено. Франклін Х'юз певним чином уособлює усе патріархальне суспільство, котре завжди мало робити «вибір» між власними бажаннями і бажаннями оточуючих.

У Грегорі Нормінтона ми не намагаємося знайти проблеми расової нерівності у світі. Гендерна проблематика не надто виразна: немає меж між чоловічим та жіночим світами на кораблі, хоча кількість чоловіків та жінок на ньому не рівна. Жінки всього дві: черниця та п'яна баба, обидві на картині стоять спина до спини і наче виростають одна з одної. Вони є філософським уособленням однієї подвійної іпостасі жінки – праведності й гріховності. Оповіді обох жінок відрізняються. П'яна баба розповідає про «величну» Белкулу та її життєвий шлях героїні, її подорож «у пошуку матері та в пошуку втіх». Белкула – архетипний образ жінки-амазонки, яка не має життєвих принципів та моральних установ. Позаяк жінку-героїню молодий англійський автор позбавляє реплік, вона нагадує Еллочку Шукіну із сатиричного роману Ільфа та Петрова «Дванадцять стільців». Ця іронічна інтенція Грегорі Нормінтона, на нашу думку, спрямована на утвердження ідеї про безмовне долання свого життєвого шляху, хай би яким він не був.

Чоловіки в «Кораблі дурнів» постають зовсім різними, однак дурнями, хоча англійський новеліст виправдовує дурість декотрих з них, наприклад, блазня. «Сильна стаття» безпощадно падає перед жінками, біжить за втіхами (історія з Белкулою), їхня сила вимірюється в здатності задовольнити власні природні інстинкти. Однак є хлопчик-паж з розповіді блазня: маленький Муха страждає від начебто благородного бажання принца зробити його своїм другом, паж терпить усі знущання і приймає їх як благодать. Він не розуміє своєї мізерності. «Корабель дурнів» – корабель мізерних людей, котрі є такими безвідносно до їхньої статі.

У ході дослідження ми прийшли до таких **висновків**: іронія в постмодерністському романі є засобом увиразнення гендерної проблематики: деструкція архетипних образів маскулітного/фемінного показує абсурдність патріархальних стереотипів у сучасному світі. До комплексу гендерних проблем входить іронізування над расовою нерівністю, девальвація любові та дружби тощо. Гендерний підхід є іронічним засобом деструкції «правди».

Перспективи дослідження. Проблема впливу іронії на гендерне забарвлення постмодерністської літератури не вичерпується цією розвідкою. У подальшому вважаємо перспективним застосувати інструментарій гендерних студій при зіставленні оригінального й перекладного тексту постмодерністських романів.

Література:

1. Аристотель. Риторика. Поэтика [Текст] / Аристотель. – М. : Лабиринт, 2000. – 131 с.
2. Барікко А. Новеченто [Електронний ресурс] / Перекл. з італ. Р. Скакун. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/165/>.
3. Барнс Дж. История мира в 10 ½ главах [Электронный ресурс] / Дж. Барнс. – Режим доступа : <http://www.lib.ru/INPROZ/VARNIS/history.txt>.
4. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса [Текст] / М. Бахтин – 2-е изд. – М. : Худож. лит., 1990. – 543 с.
5. Бодрияр Ж. Фатальні стратегії [Текст] / Ж. Бодрияр ; переклад з французької Леоніда Кононовича. – Л. : Кальварія, 2010. – 192 с.
6. Болдина, Л. Ирония как вид комического [Текст] : автореф. дис. ... канд. филос. наук / Л. Болдина. – М., 1982. – 24 с.
7. Гром'як, Р. Літературознавчий словник-довідник [Текст] / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
8. Гундорова, Т. Постмодернізм і постструктуралізм: питання текстуальності [Текст] / Т. Гундорова // Світовид. – 1996. – № 1. – С. 126–133.
9. Куликова И. И. Женщина: человек или друг человека в романе Дж. Барнса «Англия, Англия» [Текст] / И. И. Куликова // Современная филология: м-лы II междунар. науч. конф. – Уфа : Лето, 2013. – С. 34–38.
10. Норминтон, Г. Корабль дураков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-reading.club/book.php?book=77082>.
11. Рорти Р. Случайность, ирония и солидарность [Текст] / Р. Рорти. – М. : Русское феноменологическое общество, 1996. – 279 с.
12. Семків Р. Іронічна структура: типи іронії в художній літературі [Текст] / Р. Семків. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 145 с.
13. Тетерина М. В. Подлинники и копии в романе Джулиана Барнса «Англия, Англия» [Текст] / М. В. Тетерина // Филологические науки в России и за рубежом: м-лы междунар. Конф. – СПб. : Реноме, 2012. – С. 73–75.
14. Baricco, A. Novecento. Un monologo [Testo] / A. Baricco. – R. : Feltrinelli, 2012. – 58 p.
15. Barnes, J. A History Of The World In 10 ½ Chapters [Text] / J. Barnes. – L., 1990. – 312 p.
16. Booth, W. A Rethoric of Irony [Text] / W. Booth. – Chicago : University of Chicago Press, 1974. – 292 p.